

Předmluva

První pes, jehož jsem si zamiloval, byl pes, kterého jsem ani nepoznal osobně. Byl to Ginger, cairn teriér mého dědečka – typický dlouhonohý cairn z počátku dvacátého století, který byl teprve před několika málo generacemi oddělen od svých pracovních předků. Ginger zemřel dlouho předtím, než jsem se narodil, a já jsem vyrůstal v domácnosti bez zvířat; příběhy o Gingerovi byly po nějakou dobu to nejbližší, čím jsem si plnil svou touhu po vlastním psovi.

Můj dědeček, architekt, rád chodil pěšky. Chodil do kanceláře a z kanceláře v průmyslovém městě Bradford a do kostelů a továren, na které se specializoval; ale obzvláště rád chodil, aby si odpočinul, ať pracoval ve vřesovištích Yorkshiru nebo v oblasti Lake District nebo ve Snowdonii. Kdykoli mohl, bral s sebou i Gingera. V rodině se tradovalo, že Ginger, který byl na své plemeno dost vysoký, získal nadprůměrně dlouhé nohy právě vším tím chozením. Na fotografiích, které se mi po něm zachovaly, ovšem vypadá na své plemeno dost typicky a je velmi podobný cairnovi, který hrál Tota ve filmu *Čaroděj ze země Oz* z roku 1939. Až mnohem později, když jsem se o čistokrevné psy začal zajímat profesionálně, jsem užasl nad tím, nakolik se toto plemeno během několika desítek let změnilo, včetně podstatného zkrácení nohou. Pochybuji, že by se moderním cairnům líbily ty dlouhé procházky, ve kterých si liboval můj dědeček, i když i dnešní cairn teriéři mají mnohem menší sklony k dědičným chorobám než řada jiných plemen.

Ginger byl pravý yorkshirský „charakter“ a v rodině se o něm vyprávěla spousta historek, ale co mě nejvíc udivovalo, byla svoboda, které se těšil, i když bydlel jen kousek od centra města. Vždycky v době oběda, když byl můj dědeček v práci, si směl Ginger sám vyrazit na procházku po okolí. Zřejmě už měl

svou navyklou trasu. Nejdřív přešel přes ulici do Lister Parku, kde si očichal sloupy pouličního osvětlení, pohrál si s jinými psy a v létě se pokoušel přesvědčit návštěvníky parku na lavičkách, aby se s ním podělili o sendvič. Pak přešel přes tramvajové koleje na Manningham Lane a loudal se k obchodu s rybami a hranolky, kde mu zaškrábání na zadní dveře obvykle vyneslo hrst zbytků těsta z obalovaných ryb a pár nepodařených hranolků. Pak obvykle zamířil rovnou domů, přičemž musel přejít přes frekventovanou křižovatku. Tady, podle rodinné legendy, obvykle stál policista, který řídil polední dopravu, a *ten slavnostně zastavoval auta, aby Ginger mohl bezpečně přejít.*

V Bradfordu jsem už léta nebyl, ale pokud se podobá jiným městům, je dnes Lister Park pravděpodobně obklopen odpadkovými koši na psí hovínka, většina psů chodí na vodítku, a pokud se po parku nebo po okolních ulicích toulá nějaký pes bez pána, jsou ihned přivoláni bradfordští městští strážníci, aby ho odchytili. Tramvaje samozřejmě dávno zmizely a policisty vystřídaly semafoxy, ale pochybuji, že by si některý z dnešních policistů vůbec dovolil zastavit nějaké auto, aby nechalo přejít přes ulici malého hnědého teriéra.

Od doby, kdy se směl Ginger toulat po ulicích a dobývat srdce každého, koho potkal, včetně místních strážců zákona, už uplynulo více než sedmdesát let. Během stejné doby se téměř bez povšimnutí odehrály obrovské změny v postoji společnosti vůči nejlepšímu příteli člověka.

Když jsem já vyrůstal v Británii sedmdesátých let 20. století, byly tyto postoje ještě dosti uvolněné. Můj první pes, kříženec labradora/Jack Russell teriéra jménem Alexis, byl také tulák, i když se víc než o pochoutky od oběda zajímal o opačné pohlaví. Navzdory našim snahám uhlídat ho se mu občas podařilo utéct, proto na rozdíl od Gingera občas skončil v policejním kotci (tehdy měla toulavé psy ve Velké Británii na starost policie). Ale zjevně to nikomu moc nevadilo. V dnešní době už se taková tolerance vůči psům a jejich toulání najde obzvlášť ve městech jen vzácně a chov psů se stále častěji vrací ke svým kořenům, tedy na venkov. Po mnoha tisíciletích, kdy byl pes nejbližším zvířecím druhem člověka, se v mnoha zemích včetně Spojených států amerických stávají nejoblíbenějšími domácími mazlíčky kočky. Proč tomu tak je?

Především je požadováno, aby byli psi ovládnuti mnohem lépe než kdysi. Na péči o psy a jejich výcvik vždycky existovala spousta odborníků. Když jsem si pořídil svého druhého psa, křížence labradora a airedale teriéra, byl jsem rozhodnutý, že bude vychovanější než Alexis. Chtěl jsem si zjistit něco o výcviku, ale šokovalo mě, když jsem zjistil, že tehdejší cvičitelé, například Barbara

Woodhouseová, považovali psa za něco, co musí být neustále ovládáno. To mi jednoduše nedávalo smysl – psi jako domácí mazlíčci přece mají být kamarádi, ne otroci. Když jsem pátral dál, zjistil jsem, že tento přístup k výcviku vycházel z myšlenek plukovníka Konrada Mosta, policejního důstojníka a průkopníka výcviku psů, který před více než sto lety dospěl k názoru, že člověk může mít psa pod kontrolou pouze v případě, že ho přesvědčí, že je mu fyzicky nadřazený. Tuto myšlenku odvozoval od výkladu tehdejších biologů o smečkách divokých vlků, o nichž se tehdy předpokládalo, že jsou kontrolovány jedincem, který ostatní ovládá za pomoci strachu. Biologie, což byla tehdy moje profese, byla ve zřejmém rozporu s mým tušením, že můj vztah se psem by měl fungovat jinak.

K mé úlevě se toto dilema za poslední desetiletí vyřešilo samo. Dnes je známo, že vlčí smečka, která vždycky představovala zásadní kritérium posuzování a výkladu chování psů, je harmonická rodinná skupina, pokud není zásahem člověka narušena její funkčnost. V důsledku toho ti nejosvícenější moderní cvičitelé už dávno opustili používání trestů a spoléhají se na metody založené na odměnách, které mají kořeny ve srovnávací psychologii. Avšak v médiích z neznámých důvodů dosud vládne cvičitelé ze staré školy – což je podle mého názoru způsobeno do značné míry tím, že jejich konfrontační metody nabízejí zajímavější představení.

Ve výcviku se tedy postupně projevuje lepší chápání psí duše, byť ne sto procentně, ale fyzické zdraví psů je čím dál více podkopáváno. Zatímco je na rodinného psa kladeno stále více nároků ohledně hygieny, kontroly a chování, chov psů, kteří by mohli být vhodní pro tento stále náročnější segment, zůstává i nadále v rukou fanatiků, jejichž hlavním cílem je produkovat psy, kteří dobře vypadají. Ginger, i když pocházel z čistokrevného chovu, byl vzdálen jen asi deset generací od skotských a irských chytačů krysu, kteří neprošli žádným zvláštním šlechtěním, a díky tomu vedl dlouhý a zdravý život. Dnešním cairn teriérům hrozí, že se stanou obětí příbuzenské plemenitby pro výstavní kruh a že budou sužováni více než desítkou dědičných chorob, jako například exoticky znějící, ale především nesnesitelně bolestivou Legg-Calvé-Perthesovou chorobou.

Dnešní biologové vědí mnohem více o tom, co motivuje psy, než věděli před pouhou desítkou let, ale toto nové pochopení jen velmi pomalu proniká k majitelům a život samotných psů zatím ještě příliš neovlivnilo. Když jsem přes dvacet let studoval chování psů a těšil se z jejich společnosti, pocítil jsem, že

je načase, aby se někdo zastal psa jako takového: ne ovšem karikatury vlka v psím rouše, toužící ovládnout nic netušícího majitele při první známce slabosti, ani trofejního zvířete, které pro svého chovatele sbírá kokardy a poháry, ale skutečného psa, domácího zvířete, které chce jen být členem rodiny a těšit se ze života.

Úvod

Pes je naším věrným společníkem už po desetitisíce let. Dnes psi žijí spolu s lidmi na celé zeměkouli, často jako nedílná součást rodiny. Pro mnoho lidí je svět bez psů nepředstavitelný.

A přesto jsou dnes psi na pokraji krize a jen s námahou se snaží udržet krok se stále rychlejším tempem změn v lidské společnosti. Ještě před nějakými sto lety většina psů pracovala, aby si vydělali na živobytí. Každé z plemen nebo typů bylo po tisíce let a po odpovídající počet generací postupně stále lépe přizpůsobováno úkolu, pro který bylo vyšlechtěno. Psi byli především nástrojem. Jejich mrštnost, rychlé myšlení, bystré smysly a nepřekonatelná schopnost komunikovat s lidmi je předurčovala pro nejrůznější úkoly – lov, pasení, hlídání a mnoho dalších, z nichž každý představoval důležitou složku ekonomiky. Zkrátka a dobře, psi si na sebe museli vydělat; kromě několika málo domácích psíčků, kteří byli hračkou velmi bohatých, byla společnost, kterou psi lidem poskytovali, spíše náhodná; byla příjemná, ale nepředstavovala hlavní důvod jejich existence. Pak, před několika desítkami generací, se začalo všechno měnit – a tyto změny probíhají dodnes.

Stále větší počet psů nemusí pracovat vůbec; jejich jedinou funkcí je být domácím mazlíčkem. Mnoho pracovních typů se úspěšně přizpůsobilo, ale jiné byly a stále nejsou pro tuto novou roli příliš vhodné; možná je překvapivé, že žádné z plemen, která jsou jako domácí mazlíčci nejoblíbenější, nebylo specificky a výlučně určeno k tomuto účelu. Psi se zatím ze všech sil snaží přizpůsobit se množství změn a omezení, která jim vnucujeme – obzvláště našim požadavkům, aby byli společenší, když je potřebujeme, a nevtíraví, když je nepotřebujeme. Avšak tento kompromis má své praskliny, a ty se začínají

rozšiřovat. Současně s neustálými změnami lidské společnosti a stále větším zalidněním planety se zdá, že vrcholí oblíbenost psů jako domácích zvířat, ale že jejich přizpůsobování novému způsobu života bude možná obtížné – obzvláště v městském prostředí. Není přece možné restrukturalizovat psy, jako by to byly počítače nebo auta – vždyť jsou to živí tvorové. V minulosti, kdy psi žili převážně na venkově, nikomu nevadilo, že produkují nečistotu a mají své zvláštní způsoby. V dnešní době naopak žije mnoho domácích psů v omezeném městském prostředí a očekává se od nich, že se budou chovat lépe než průměrné lidské dítě a zároveň budou stejně samostatní jako dospělí lidé. A jako by těchto nových povinností nebylo dost, projevuje mnoho psů ještě pořád vlastnosti, které se jim hodily pro jejich původní funkce – a my od nich požadujeme, aby se těchto rysů zbavili, jako by byly nikdy neexistovaly. Border kolie, která pase ovce, je nejlepším přítelem ovčáka; border kolie, která se snaží pást děti a honí jízdni kola, je pro majitele pohromou. Nové nerealistické normy, kterým se mnozí lidé snaží přizpůsobit své psy, vznikly na základě jedné z několika základních mylných představ o tom, co psi jsou a k čemu jsou uzpůsobeni. Jestliže se jejich prostor v lidské společnosti nemá začít zmenšovat, musíme se snažit lépe pochopit jejich potřeby a povahu.

Naše rychle se měnící požadavky nejsou jedinou výzvou, před níž stojí dnešní psi. I způsoby, kterými dnes kontrolujeme jejich reprodukci, představují značnou zátěž pro jejich blaho. V lidských dějinách byli psi dlouhou dobu šlechtěni tak, aby vyhovovali rolím, které jim lidstvo přisoudilo – ale ať bylo jejich úkolem pasení, aportování, hlídání nebo tahání, byly spolehlivost a funkčnost psů považovány za mnohem důležitější než jejich typ nebo vzhled. Koncem devatenáctého století však byli psi seskupeni do jednotlivých plemen, navzájem reprodukčně odděleni a každému byl přidělen zvláštní ideální vzhled neboli „standard“ chovatelských společností. U mnoha psů tato přísná kategorizace nepřinesla nijak dobré výsledky; působila totiž proti jejich potřebě adaptovat se na svou novou hlavní roli společníků. Každý chovatel se snaží ne o to, aby vyšlechtil dokonalé domácí zvíře, ale aby vyprodukoval psa s dokonalým vzhledem, který bude mít úspěchy ve výstavním kruhu. Tito vítězni psi jsou vysoce ceněni, a tak je jim umožněno vkládat nesmírně nepoměrný genetický přínos do příští generace – z čehož vznikají „čistá“ plemena, jejichž idealizovaný vzhled kontrastuje se zhoršeným zdravím. V 50. letech 20. století ještě měla většina plemen poměrně zdravý rozsah genetické rozmanitosti; k roku 2000, tedy o pouhých dvacet až pětadvacet generací později, už byla mnohá z nich

postižena příbuzenskou plemenitbou natolik, že vznikly stovky genetických deformací, nemocí a obtíží, které potenciálně ohrožují zdraví každého čistokrevného psa. Ve Velké Británii se rostoucí spory mezi chovateli psů a lidmi, kterým záleží na zdraví psů, dostaly na veřejnost v roce 2008, a důsledkem byl odchod charitativních organizací – a následně i televize BBC, která akce vysílala – z národní výstavy psů Crufts. Takové protesty sice představují slibný začátek, ale samotní psi nepocítí žádný prospěch, dokud nebudou zvráceny problémy způsobené nadměrnou příbuzenskou plemenitbou a dokud psi nebudou šlechtěni se zřetelem na zdraví a roli ve společnosti, a nikoli na vzhled.

Má-li se úděl psů zlepšit, budou především lidé muset změnit své postoje. Prozatím však hojnost nových vědeckých poznatků o psech neotřásla předsudky odborníků, ani průměrných majitelů. Veřejná debata, ať o přednostech nepříbuzenské plemenitby oproti příbuzenské nebo o účinnosti výcvikových metod, přinesla z velké části jen formulování a přeformulování pevně zakořeněných názorů. A právě zde má zásadní význam vědecké chápání, protože to nám může prozradit, jací psi *doopravdy* jsou a jaké jsou *doopravdy* jejich potřeby.

Věda je nezbytným nástrojem pro pochopení psů, ale přínos kynologické vědy k blahu psů je a byl bohužel trochu smíšený. Kynologická věda, která vznikla v padesátých letech 20. století, se snaží poskytnout racionální pohled na to, jaké to je být psem – což je pohled, který je jen zdánlivě objektivnější než tradiční polidšťující neboli antropomorfní pohled na jejich podstatu. Navzdory této snaze o odstup však vědečtí kynologové občas nesprávně chápou samotná zvířata, jejichž podstatu se snaží odhalovat – a dokonce dovolují druhým, aby jim ubližovali.

Věda nevědomky způsobuje psům největší škodu tím, že na výzkum chování psů uplatňuje přístup srovnávací zoologie. Srovnávací zoologie je zavedeným a obecně cenným způsobem, jak chápat chování a adaptace jednoho biologického druhu za pomoci jeho srovnání s jinými. Druhy, které jsou blízce příbuzné, avšak mají odlišný způsob života, se dají často za pomoci srovnávací zoologie lépe pochopit, protože rozdíly v jejich vzhledu a chování zrcadlí právě tyto změny ve způsobu života; což je možné i u druhů, které žijí podobným způsobem, ale jsou geneticky nepříbuzné. Tato metoda velmi úspěšně napomáhá rozuzlit mechanismy evoluce obecně, obzvlášť v dnešní době, kdy je možno porovnávat podobnosti a rozdíly v chování s rozdíly DNA jednotlivých druhů, a tak identifikovat genetickou základnu chování.

Ale i když je využití srovnávací zoologie obvykle prospěšné, psům způsobilo značné škody, protože jeden odborník za druhým interpretuje jejich chování, jako by byli pod povrchem jen trošičku odlišní od svého předka, vlka. Vlci, kteří jsou obecně vykreslováni jako krutá zvířata, která neustále usilují o nadvládu nad každým jiným příslušníkem svého vlastního druhu, jsou prezentováni jako jediný věrohodný model pro pochopení chování psů.¹ Tento předpoklad má nevyhnutelně za následek mylnou představu, že se každý pes neustále snaží ovládnout svého majitele – pokud ho majitel nebude neúnavně držet pod kontrolou sám. Sloučení chování psů a vlků je dosud rozsáhle propagováno v knihách i televizních programech, ale výzkumy psů i vlků z poslední doby nejen ukazují, že je to nepodložené, ale také, že psi, kteří se dostanou do konfliktu se svými majiteli, jsou obvykle motivováni strachem a nikoli nadměrnou ctižádostí. Jelikož se toto zásadní nepochopení vplížilo téměř do každé teorie chování psů, bude první věcí, kterou se bude tato kniha zabývat.

Navzdory nesprávné aplikaci srovnávací zoologie by vědecké objevy z poslední doby mohly při správné aplikaci psům značně prospět. I když sláva kynologické vědy v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století poklesla, znamenala devadesátá léta obrodu tohoto oboru, která pokračuje až do současnosti. Po téměř padesáti letech přehlížení došlo k mimořádnému zvýšení vědeckého zájmu o domácího psa jednak díky rostoucí roli psů při hledání výbušnin, drog a jiných zakázaných látek (které dokážou vyčenichat účinněji než jakýkoli stroj) a zadruhé díky průvodnímu zjištění, že lidé by se měli snažit lépe pochopit, jak psi tyto úkoly provádějí. Dalším důvodem byl i posun pozornosti od šimpanze k domácímu psu u několika primatologů, kteří se snažili získat nové pohledy na způsob, jak funguje zvířecí a lidská mysl. Svůj příspěvek přinesli i veterináři a jiní kliničtí odborníci, kteří usilují o zlepšení terapií dostupných pro léčbu psů s poruchami chování. A konečně nezapomínejme, že i mezi biology je mnoho milovníků psů. Po překonání profesního stigma výzkumu takzvaných umělých zvířat se tito vědci často velmi usilovně snaží uplatnit své znalosti a dovednosti na to, aby přispěli ke zlepšení života psů.

Nová škola kynologické vědy odhaluje vnitřní život psů a díky tomu je schopna poskytovat běžným majitelům psů nové způsoby, jak uvažovat o svých zvířatech – a pěstovat svůj vztah s nimi. Díky úsilí této nové vědecké komunity dnes mnohem lépe chápeme, jak funguje mysl psů – především jak psi shromažďují a vykládají si informace o světě, který je obklopuje, a jak emocionálně reagují na různé situace. Tyto výzkumy odhalily až zarážející rozdíly mezi psy

a lidmi a naznačily, že je žádoucí i možné, aby majitelé psů „mysleli jako pes“, a ne jen jednoduše předpokládali, že cokoli, co oni sami cítí a pociťují, musí cítit a pociťovat i jejich pes.

I když je nová věda o chování psů schopna vrátit roli psa v lidské společnosti její pravé místo, bylo jen málo výsledků těchto výzkumů dosud zpřístupněno jinde než v obtížně srozumitelných akademických textech. V této knize se snažím přeložit vzrušující novinky z kynologické vědy pro čtenářskou veřejnost – a pro milovníky psů. Přitom musím zvrátit velké množství konvenčních představ o psech a o tom, jak bychom k nim měli přistupovat. V první polovině knihy ukážu, že většina nejnovějších poznatků o původu psů sice potvrzuje, že jediným předchůdcem psa je skutečně vlk, ale současně ukazuje velice odlišný obrázek podstaty psa, než jaký byl ještě před pouhými dvěma desítkami let. Psi možná vznikli z vlčí DNA, ale to ještě neznamená, že cítí nutkání chovat se nebo myslet jako vlci; domestikace skutečně změnila myšlení a chování vlků do té míry, že takové srovnávání může být spíše na překážku, místo aby pomohlo správnému pochopení našich domácích zvířat.

Nová věda o chování psů má obrovské důsledky pro člověka i pro jeho výběr těch nejlepších a nejhumánnějších způsobů výcviku psů. Hned na počátku však chci upozornit na jednu věc: Tato kniha není příručkou o výcviku. Jejím účelem je ukázat, odkud pocházejí moderní myšlenky o výcviku psů, aby majitelé mohli sami účinně posoudit, zda příručky o výcviku, nebo cvičitelé, které si vybrali, skutečně vědí, o čem mluví.

Po přehodnocení historie původu psů se budu zabývat tím, co by bylo možno volně označit jako „inteligenci“ psů. Vědci se teprve nedávno začali zabývat představami majitelů o emocionálních a intelektových schopnostech svých psů, a jejich zjištění prokazují, jak přesné – ale i jak mylné – mohou tyto představy být. Nedílnou stránkou lidské povahy je, že se snaží přičítat city nejen zvířatům, ale i neživým objektům – hovoří například o „rozzlobeném nebi“ nebo o „krutém moři“ – a přesto si ještě před několika desítkami let nebyl nikdo jistý tím, jaké emoce mohou různá zvířata mít. Mnoho vědců navíc považovalo emoce za příliš subjektivní na to, aby se daly podrobit serióznímu výzkumu. I když je inteligence zvířat zkoumána již více než sto let, málokdo považoval psy za hodné výzkumu možná až do konce dvacátého století. Od té doby však dokázal výzkum náš pohled na myšlení psů značně změnit. Nová kynologická věda zjistila, že psi jsou současně chytřejší i hloupější, než si o nich myslíme. Mají například téměř nadpřirozenou schopnost uhodnout,

co se lidé chystají udělat, díky své extrémní citlivosti vůči naší řeči těla, ale současně jsou také uvězněni v daném okamžiku a nejsou schopni si představit důsledky svého chování zpět, ani dopředu v čase. Kdyby byli majitelé schopni ocenit inteligenční a emocionální život svých psů takový, jaký skutečně je, a ne takový, za jaký jej považují, dočkali by se psi nejen lepšího pochopení – ale i lepšího jednání.

Stejně jako může kynologická věda formovat postoje člověka vůči myšlení psů, může nám současně i prozradit, jak psi prožívají a chápou svět kolem sebe. Z fyzického hlediska pes a jeho majitel žijí ve stejném domě, chodí společně do stejného parku, cestují ve stejném autě, potkávají stejné přátele a známé. Avšak druh informací, které přicházejí do mozku psa a do mozku majitele v každé z těchto situací, se zásadně liší. My jsme zrakoví tvorové; psi se spoléhají především na svůj čich. My označujeme vysoké zvuky, které neslyšíme (např. netopýří pískání), jako „ultrazvuk“; psi, kdyby mohli, tak by si tropili posměch z naší neschopnosti slyšet tyto zvuky, které oni zachycují naprosto dokonale. Abychom mohli plně ocenit svět našich psů, potřebujeme, aby nám věda prozradila, co dokážou a nedokážou zaznamenat, co je jim příjemné, a proti čemu by protestovali, kdyby mohli. Myslím si například, že vašemu psovi je úplně jedno, jaké barvy si vyberete pro výzdobu svého domu, ale že by jeho citlivému nosu mohl vadit pach usychající barvy.

I když naše nepochopení podstaty psů často poškozuje jejich zdraví, jsou ještě závažnější problémy, které jsme způsobili čistokrevným psům nadměrnou příbuzenskou plemenitbou. Přísné standardy plemen podněcují chovatele k tomu, aby se snažili odstranit všechny rysy, které neodpovídají „dokonalému“ typu. Teoreticky by to chovatelům mělo umožňovat vybírat rysy, které by tvořily zdravá, dobře přizpůsobená a poměrně jednotná zvířata – ale v praxi to má za následek nesmírně širokou škálu dědičných vad, které negativně ovlivňují blaho velkého počtu psů v mnoha, mnoha plemenech. Věda naštěstí může napomoci k tomu, aby se chov psů vrátil opět do správných kolejí. Podrobná příručka ke genetice psů by přesahovala rámec této knihy, ale předposlední kapitola se zabývá alespoň základními principy, které by chovatelé měli dodržovat, a zdůrazňuje, co v chovu čistokrevných psů přímo ovlivňuje jejich zdraví.

V posledních kapitolách knihy se zabývám tím, jak může věda pomoci psům při přizpůsobování životu v jednadvacátém století. V současné době se pozornost věnovaná chovu psů soustřeďuje především na to, aby je obdařila povrchními, a nikoli praktickými rysy. Mnozí psi chovaní jako domácí

mazlíčci jsou v podstatě odpadem od chovatelů, kteří je považovali za jedince neschopné dosáhnout dokonalosti podle standardu plemene; domácími mazlíčky se stávají štěňata, která vypadala, že z nich nikdy nebudou šampioni ve výstavním kruhu. Potřeby domácích mazlíčků si určitě zaslouží větší pozornost než jen toto hledisko. Jako majitelé a milovníci psů musíme uvažovat konstruktivně o tom, jak šlechtit psy, jejichž hlavním účelem nebude pást ovce, aportovat zvěř nebo vyhrávat ceny na výstavách, nýbrž být příjemnými, poslušnými, zdravými a šťastnými rodinnými zvířaty.

Při psaní této knihy jsem se snažil propagovat větší pochopení a ocenění speciálního místa, které psi zauímají v lidské společnosti. Kdyby se podařilo dosáhnout těchto cílů, mělo by to v příštích desetiletích značnou měrou přispět k podpoře a posílení našeho vztahu s našimi milovanými psími kamarády.

Odkud pocházejí psi

Vlk ve vašem obývacím pokoji“ – působivý obrázek, který připomíná majitelům psů, že jejich spolehlivý kamarád je uvnitř zvíře, a nikoli člověk. Psi skutečně jsou vlci, přinejmenším co se týká jejich DNA; obě zvířata mají společných 99,96 procent genů. Podle téže logiky by se dalo tvrdit, že vlci jsou psi – ale to kupodivu nikdo netvrdí. Vlci jsou obvykle prezentováni jako divocí, primitivní a prehistoričtí, zatímco psům bývá přisuzována role umělých, kontrolovaných, poslušných odvozenin vlka. Ovšem psi, už jen co se počtu týče, jsou v moderním světě mnohem úspěšnější než vlci. Co nám tedy přináší znalost faktu, že mají vlci a psi stejného předka? Mnoho knih, článků a televizních programů o chování psů tvrdí, že pochopení vlka je klíčové pro pochopení domácího psa. S tím já nesouhlasím. Zastávám názor, že klíčem k pochopení domácího psa je především pochopení domácího psa, a je to názor, který sdílí stále větší počet vědců z celého světa. Když budeme analyzovat psa jako samostatné zvíře, a nikoli jako menší verzi vlka, budeme mít možnost ho pochopit – a utvářet svůj přístup k němu – lépe než kdy předtím.

Je samozřejmě nepopiratelné, že psi mají mnohé ze svých základních vlastností společně s jinými příslušníky čeledi psovitých (*Canidae*), ke které náleží i vlk. Psi se vyvinuli z psovitých a za takové vlastnosti jako svou základní anatomii, vytříbený čich, schopnost aportovat a schopnost vytvářet trvalé sociální vazby vděčí právě tomuto vývoji. Do jisté míry tedy může být porovnání psů

s jejich divokými předky poučné – ale pokud je vlk považován za jediný dostupný výchozí bod, tak tím naše chápání psů trpí.

Na nejzákladnější úrovni se psi liší už tím, že se na rozdíl od vlků nebo jiných psovitých přizpůsobili životu s lidmi, což je výsledek procesu domestikace. V průběhu změn, které u psů vyvolávala domestikace, zřejmě mizely mnohé rafinované a důmyslné detaily vlčího chování, až zůstalo zvíře, které je dosud zřetelně příslušníkem čeledi psovitých, avšak už dávno není vlkem. Domestikace změnila psa více než jakýkoli jiný druh. Je zcela zřejmé, že se psi vyskytují v nejrůznějších tvarech a velikostech; mezi domácími psy existují větší rozdíly ve velikosti než v celé zbylé čeledi psovitých dohromady. To však zdaleka není jediný zásadní účinek domestikace. Snad to nejdůležitější jak pro nás, tak i pro naše psy, je jejich schopnost vytvářet s námi vazby a rozumět nám v takové míře, v jaké to nedokáže žádný jiný živočich. Pochopit, co se událo během domestikace, je proto klíčovým prvkem v pochopení psa.

Abychom domácího psa plně pochopili, musíme se podívat ještě před proces domestikace – dokonce ještě před vlka – a prozkoumat celou historii psovitých. Musíme zjistit, odkud pes pochází a jací byli jeho předkové – nejen jeho nejbližší živý příbuzný, vlk. Samozřejmě se nemůžeme přesně dovědět, jak se chovali předkové domácího psa, ať zkoumáme jeho bezprostřední předky (vlky, kteří žili před více než tisíci lety), nebo jeho vzdálenější předky (sociální psovitě, předky vlka v epoše pliocénu před několika miliony let). Všichni už totiž vymřeli. Můžeme však získat jistou představu o tom, jak se mohli chovat, na základě toho, že budeme zkoumat rejstřík chování, který je charakteristický pro dnešní psovitě. Podrobné zkoumání chování těchto druhů by nejen vrhlo světlo na nejranější předky psa, ale také by nám pomohlo zjistit, proč nebyla kromě vlka úspěšně a natrvalo domestikována žádná jiná psovitá šelma.

Analýza DNA nenechává nikoho na pochybách o tom, že pes pochází pouze (nebo přinejmenším téměř výlučně) z vlka obecného, *Canis lupus*. První komplexní sekvenování mateřské DNA psů, vlků, kojotů a šakalů, zveřejněné v roce 1997, nepřineslo žádné důkazy o tom, že by mezi předky psů byl nějaký jiný druh než vlk obecný.¹ Nepopřelo to žádné z desítek šetření, která byla od té doby prováděna; dosud však existuje relativní nedostatek údajů o otcovské DNA, která se analyzuje obtížněji, takže je možné, že několik málo druhů psů se může hlásit k jiným psovitým předkům přes otcovskou linii.

Z genetického hlediska mají psi i vlci mnoho společného – avšak pouhý fakt, že u dvou biologických druhů se do značné míry překrývá DNA, ještě neznamená, že bude stejné jejich chování. Mnoho zvířat s podobnou DNA se totiž navzájem výrazně liší, a to především právě chováním. To víme díky „revoluci“ DNA, která přinesla sekvenování genomů lidí, psovitých, kočkovitých i stále většího počtu jiných druhů. Mnohé z těchto sekvencí vykazují pozoruhodnou míru podobnosti. Například vaše DNA a DNA vašeho psa jsou totožné přibližně ve 25 procentech své délky, což asi není nijak překvapivé vzhledem k tomu, že jste oba savci; zhruba stejných 25 procent se nachází i u myši. Zbýlých 75 procent vysvětluje, proč psi, myši a lidé vypadají – a chovají se – navzájem tak odlišně.

Biologické druhy, které jsou si mnohem blíže příbuzné, než jsme my se psy, sdílejí téměř celé sekvence DNA, což svádí k předpokladům, že musí mít i stejný rejstřík chování. Ale DNA neovládá chování přímo; spíše specifikuje strukturu bílkovin a jiných složek buněk, a drobná změna v DNA může mít za následek obrovskou změnu v chování. Neexistuje například „genetický kód“ pro mozek; každá nervová buňka v mozku vzniká na základě vzájemného působení tisíců sekvencí DNA. Změna jednoho „písmena“ v těchto sekvencích by na způsob fungování mozku mohla mít obrovský účinek, anebo také vůbec žádný – jednoduše toho ještě pořád o vzájemném působení DNA a mozku víme příliš málo. Vezměte si dva blízké příbuzné lidoopy: šimpanze a šimpanze bonobo. Běžní šimpanzi mají s bonoby společných 99,6 procent své DNA, a přesto by sociální chování těchto dvou druhů lidoopů nemohlo být odlišnější. Běžní šimpanzi jsou všežravci, často loví jiné druhy opic a základem jejich sociálních skupin jsou seskupení samců, kteří jsou vysoce agresivní vůči cizím jedincům a byli by schopni se pobít i navzájem, kdyby k tomu měli příležitost. Bonobové jsou naopak vegetariáni, žijí ve společnostech soustředěných kolem skupin příbuzných samic, agresivitu projevují jen málokdy a v přírodě nikdy nebyli spatřeni při zabíjení. Geneticky jsou tyto druhy téměř totožné, a přitom se jejich chování tolik liší.

Podobně jako bonobové a šimpanzi mají z větší části společnou DNA i psi a vlci obecní – ale zjevně nelze předpokládat, že na základě tohoto faktu musí mít nevyhnutelně společné i stejné sociální systémy. Domestikace zřejmě odstranila u psů množství detailů chování specifického pro vlky a zanechala jim repertoár chování, který má mnoho společného s chováním vzdáleněji příbuzných druhů, například kojota *Canis latrans*, a dokonce i některých ještě vzdálenějších příbuzných z této čeledi, například zlatého šakala *Canis aureus*.

Dokonce i biologům v dřívějších dobách již byly zřejmé rozdíly mezi chováním psů a vlků. Mnohé rozdíly se projevují sociálně: Například psi jednoznačně nejsou smečková zvířata (i když příležitostně tvoří skupiny) a mnohem lépe než vlci dokážou vytvářet vztahy s lidmi. V průběhu let mnoho vynikajících biologů, jako například nositel Nobelovy ceny Konrad Lorenz a dokonce i samotný Charles Darwin, žaslo nad pružností chování psů a obrovskými rozdíly ve velikosti mezi nejmenšími a největšími plemeny. Oba tvrdili, že domácí psi musí být jacísi hybridy mezi dvěma nebo několika druhy psovitých šelem. Lorenz ve své půvabné knize *So kam der Mensch auf den Hund* (česky *Život se psem není pod psa*) vyjadřuje přesvědčení, že vlci mají příliš nezávislou povahu na to, aby jí bylo možno vysvětlit všezahrnující přátelskost, jakou projevuje mnoho psů, a naznačoval, že mnohá z plemen, která vznikla v Evropě, pocházejí původně ze šakala. Později tuto myšlenku zavrhl, když zjistil, že neexistují žádné důkazy spontánního křížení mezi psy a šakaly (ke kterému naopak snadno dochází mezi psy a vlky) a že detaily chování šakalů neodpovídají chování psů (šakalí vytí se například vůbec nepodobá vytí jakéhokoli psa).

Navzdory tomuto upřímnému úsilí vědců určit, proč se psi chováním tolik liší od vlků, nebyla záhada vyřešena a dodnes zůstává do značné míry bez odpovědi. Určité podněty však možná získáme, pokud zapátráme v evoluci ještě dále nazpátek a budeme našeho domácího psa považovat ne za produkt jednoho druhu, vlka obecného, nýbrž celé čeledi psovitých (*Canidae*). Mnozí příslušníci čeledi psovitých vedou vytříbený sociální život, který by – tam, kde se překrývá se sociálním životem psů – mohl vrhnout světlo na původ chování psů; například kojoti jsou mnohem promiskuitnější než vlci, což je vlastnost společná se psy. I když rysy chování jiných psovitých nejsou tak dobře pochopeny, ani tak dobře známy jako chování vlků obecných, mohou nám nicméně prozradit mnoho o tom, kdy – a jak – mohlo vzniknout chování psů.

Pokud budeme sledovat psovité šelmy zpátky k jejich počátkům, zjistíme, že jejich sociální inteligence byla pravděpodobně jedním z prvních rysů, kterými se vyznačovali dávní předkové psa. Psovití se pravděpodobně vyvinuli před přibližně 6 miliony let v Severní Americe, kde nakonec nahradili jiný druh psovi podobných savců, *Borophaginae*. To byla velká, hyeně podobná zvířata, která se živila mršinami a měla silné čelisti, jimiž byla schopná drtit kosti. Původní psovití, kteří vypadali pravděpodobně spíše jako lišky než jako psi, museli být jako malí Davidové proti těžkopádným Goliášům *Borophaginae*,

předčili je však rychlostí, mazaností a inteligencí a nakonec napomohli k jejich vyhubení. Pokud se pak rychle posuneme o pouhých 1,5 milionu let dál, zjistíme, že přeživší psovití se rozšířili po celém světě a rozštěpili se do několika rodů, z nichž jeden byl předkem dnešních psů, vlků a šakalů a je souhrnně označován jako *Canis*.² Poté vznikly další diverzifikací tři prameny evoluce, z nichž každý mohl potenciálně kulminovat v domácím zvířeti, protože v chování žádné z linií psovitých neexistuje nic, co by nasvědčovalo tomu, že by z ní bylo nemohlo vzejít zvíře vhodné pro domestikaci. Ano, je pravděpodobné, že minimálně dvě ze tří linií vyprodukovaly domácí zvířata, a je velice dobře možné, že vlk nebyl jediným domestikovaným druhem ve své linii.

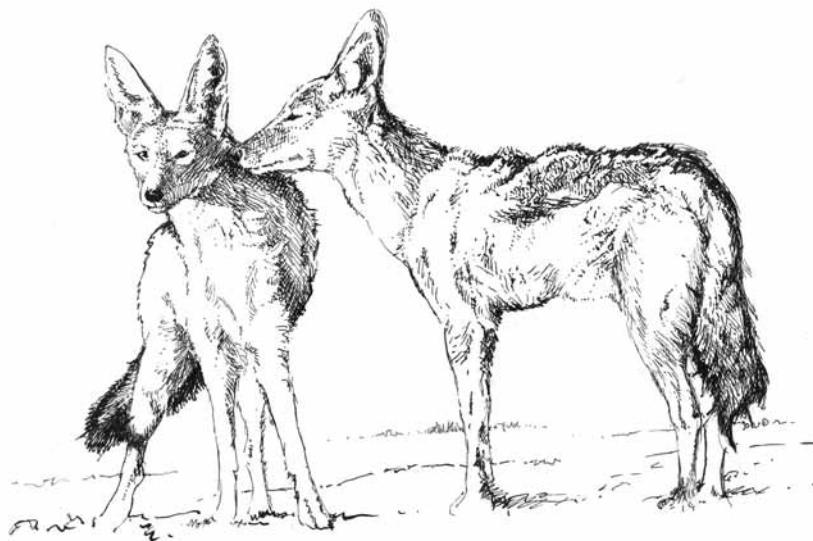
K prvnímu evolučnímu zlomu u rodu *Canis* došlo v Severní Americe a nakonec (přibližně před 1 milionem let) z něj vznikl dnešní kojot, který je dosud omezený na tento kontinent. V Jižní Americe vznikla jiná skupina, která tam žije dodnes a která je označována spíše jako *Dusicyon* než jako *Canis*. Sice je to trochu zavádějící, ale souhrnně je známa jako jihoamerické lišky, i když s mnohem známější liškou obecnou je zde jen vzdálená příbuznost. Zbýlých šest druhů rodu *Canis* se vyvíjelo ve Starém světě, s největší pravděpodobností v Eurasii, ale některé možná v Africe. Čtyři z nich jsou šakalové, i když jeden z nich, *Canis simensis*, bývá někdy nepřesně označován jako vlček etiopský; dále k nim patří i zlatý šakal, o kterém se Lorenz domníval, že mohl stát u kořebky některých plemen psů. Dalším je vlk obecný, *Canis lupus*, předek našich domácích psů. Z eurasijských psovitých se do Severní Ameriky dostal pouze vlk obecný, když přešel přes suchozemský most Beringie před statisíci lety během jednoho z období, kdy byla Aljaška spojena s Asií.

Mnohé z těchto druhů se na první pohled jeví jako kandidáti domestikace, díky množství sociálních nástrojů, které mají společné s domácím psem. Všichni, pokud k tomu mají příznivé podmínky, mohou žít v rodinných skupinách neboli „smečkách“. Všichni jsou zřejmě schopni přizpůsobit svůj způsob života – obzvláště pokud žijí sami nebo v malých či velkých skupinách – okolnostem, v nichž se nacházejí.³ (V dnešní době představují nejdůležitější z těchto „okolností“ pro všechny divoké psovité šelmy často aktivity člověka, ať přímé pronásledování, nebo náhodné poskytování potravy na skládkách odpadu.) V dnešní době vládne shoda v tom, že genom psovitých šelem je jako nůž švýcarské armády,⁴ protože je to sociální souprava nástrojů, která odolala evolučním změnám a dá se používat pro zvládání nejrůznějších okolností, od osamělého života v těžkých časech po komplexní společenství v době, kdy

je hojnost potravy a pronásledování je minimální. Úspěšnost domácího psa v přizpůsobování životu s lidmi lze proto považovat nikoli za specifický soubor změn, které začaly teprve u vlka obecného, nýbrž spíše za nový způsob použití této starobylé soupravy nástrojů psovitých, která umožňovala psům vztahy nejen s jinými příslušníky téhož druhu, ale i s příslušníky našeho lidského druhu.

I když jsme si dnes jisti, že jediným přímým předchůdcem domácího psa je vlk obecný, sdílí pes starší předchůdce i s mnoha jinými dosud žijícími příbuznými, z nichž každý by nám mohl poskytnout na tyto starodávné předky nový pohled. Rodová linie psa přece jenom sahá mnohem dál do minulosti než jen k vlku obecnému – konkrétně k psovitým, kteří jsou dnes již vyhynulí, ale byli předchůdci všech dnešních žijících psovitých. Každý z nich nám může prozradit leccos o tom, jak se psovití mohou přizpůsobovat různým okolnostem – tj. utvářet své sociální skupiny – a proto každý poskytuje odlišný soubor záchytných bodů k tomu, jak mohla vypadat „souprava nástrojů“ psovitých v době svého vzniku před přibližně 5 miliony lety. Jelikož všichni tito psovití mají stejnou „soupravu nástrojů“, bude rovněž třeba vysvětlit, proč nebyl úspěšně domestikován žádný z nich kromě vlka.

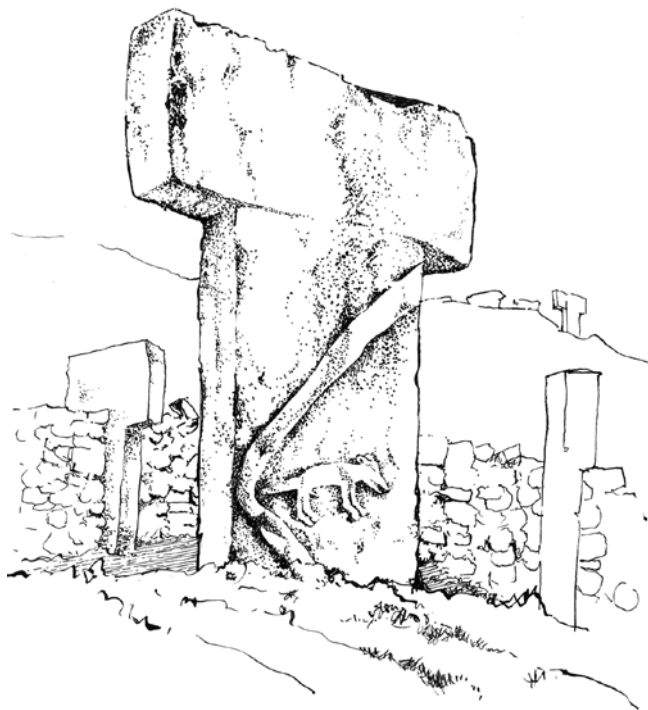
Zlatý šakal, *Canis aureus*, je jedním z nejsociálnějších příbuzných psa, a je tedy pro domestikaci zdánlivě ideálním kandidátem. Je to jediný šakal, který se vyskytuje v Úrodném půlměsíci, kolébce civilizace, kde došlo i k mnoha jiným domestikacím (včetně ovcí, koz a hovězího dobytka); všichni ostatní šakalové jsou omezeni na Afriku. Podobně jako mnoho jiných psovitých vykazují i zlatí šakalové značnou flexibilitu svých sociálních uspořádání. Nemnozí loví sami, ale většina jich žije v párech samec-samice, což jsou často svazky na celý život, který může trvat šest až osm let. Pokud jeden partner uhynie, druhý si jen zřídkakdy najde nového druhu. Velmi často se stává, že někteří mladí šakali z prvního vrhu, které pár přivede na svět, zůstanou s rodiči, dokud se v následujícím roce nenarodí další vrh, a pak pomáhají s jeho výchovou, než se o několik měsíců později odeberou hledat si vlastního druhu. Chrání mláďata v doupěti, když rodiče odejdou na lov, a pokud něco uloví sami, často to přinesou a podělí se o to s mláďaty. Mláďata mají větší pravděpodobnost přežití, pokud jejich starší bratři a sestry zůstanou s rodiči a pomáhají jim, takže jejich přispění je velmi cenné. Šakali často loví v párech, což jim umožňuje zvládnout větší kořist, než jakou by zvládli sami, a někdy s nimi loví i pomocníci, takže tvoří tříčlennou až čtyřčlennou smečku. Členové rodiny mají

Zlatí šakalové

bohatý slovník vzájemné komunikace, stejně jako vlci. Vzhledem k hojnosti sociálních dovedností zjevně neexistují vážné důvody, proč nemohl být šakal domestikován stejně jako vlk.

Nedávný archeologický nález dokonce nasvědčuje tomu, že zlatý šakal byl možná skutečně kdysi domestikován, a to v Turecku. Göbekli Tepe, archeologické naleziště z raného neolitu v jihovýchodní oblasti této země, je zřejmě chrám – formace obrovských kamenů vztyčených před jedenácti tisíci lety, více než dvakrát starší než Stonehenge. Tyto kameny, které vznikly v době před počátky zemědělství a kovových nástrojů, jsou pokryty vysoce stylizovanými rytinami lidí, zvířat a ptáků. Některé mají tvar T, přičemž vršek T představuje hlavu člověka a svislá část jeho tělo. Mnohá ze zobrazených zvířat jsou potenciálně hrozná – lvi, hadi, pavouci, supi a štíři. Nijak nepřekvapuje, že zde nenajdeme domestikovaná zvířata; do těchto kamenů ryli lovci-sběrači dlouho předtím, než bylo jakékoli zvíře domestikováno kvůli potravě. Na několika rytinách jsou jasně zobrazena zvířata podobná psům, která archeologové označili za lišky, tedy další druh potenciálně škodlivého zvířete. Avšak na jednom kamenu je zobrazena „liška“ u člověka na ruce, což je spíše místo pro domácího mazlíčka než pro nepřítele – takže není pravděpodobné, že by kresba znázorňovala lišku, protože toto zvíře je samotářské, a není tedy pravděpodobným kandidátem pro domestikaci. A i když to nemůže být nijak jisté,

Kamenný pilíř ve tvaru T, který je považován za znázornění lidské hlavy a trupu, v Göbekli Tepe, archeologickém nalezišti na hranicích dnešního Turecka a Sýrie. Paže vyryté do svislého kamene jako by držela psovitou šelmu.

kresba příliš nepřipomíná ani vlka; jeho liškovité rysy a huňatý ocas spíše naznačují, že by to mohl být šakal, a jediný šakal, který pochází z této oblasti, je zlatý šakal. Možná byla představa Konrada Lorenze o původu psů od šakala nesprávná jen napůl: možná byli šakali kdysi, před více než deseti tisíci lety, skutečně domestikováni, ale nedokázali se přizpůsobit životu s lidmi tak dobře jako vlci, a proto vymřeli nebo se vrátili do přírody.

Pro podobný příklad neúspěšné domestikace, která však přetrvala do doložené historie, si musíme zajet do Jižní Ameriky. I tento příklad se náhodou týká „lišky“, jedné ze skupiny liškám podobných psů, kteří se vyvinuli v Jižní Americe přibližně před 3 miliony lety. Jeden z nich, pes horský (*Dusicyon culpaeus*), byl domestikován – nebo přinejmenším ochočen (žil s lidmi, ale dál se rozmnožoval pouze v přírodě). Tito psi jsou známi i pod názvem aguara. Na konci osmnáctého století anglický voják Charles Hamilton Smith, z něhož se stal vědec a badatel, uvedl, že tyto psy lze nalézt ve vesnicích lovců-sběračů.